

Манай-оол ОЮН.
«Шынның» корз.

Коммунист дугайында чугаа СОЛДАТ КЕЗЭЭДЕ СОЛДАТ

Бо чылдың эгизинде чугаа. Бригада төвтүң кызыл-булуңа хурал болган. «Дөң-Терезин» союзтуу сарлык кадрчылары шүтү чыгылган. Партиа райкомунуң райкүтсүмунуң, РАУК-түң төлээлекчилери беаа чедип келген.

Бригадир Кара-оол Ооржак акаа эркен чылдың түдүкчелерин таныштырып тура, социалисттик чарыштык тилекчилик Алексей Комбуевич Ооржактың ажил-жанын демдизген. Кадарган 297 жашында чалгыс-даа башты жораткан, төртүрү чүс сарлыкка оонаштыр 85 бызаны менди аң, доруктурган.

Сарлык кадрчылар Алексей Ооржактың ажил-жанында, ажил-жанында өскө эс-өөртүндө онзаланып чүе чок. Ортумак школаны дооскан, шерик албанын эки эрттирген. Ыдыктыг хүлээлгезин эрттирип тура, танк башкарып, солдат амыдыралга күш-дамыр, мөзү-шынар талызы-биле улам дадыккан. Халажыр үеи чоошуулап орган. Орус дилин эки билер, политикти болгаш дайынчы батталдыг тергикин солдат оолду жезикти командири келдиришкен, комсомолчу путажа-биле БАМ-нык туудуга барып амыдыралын сүмүлээ.

Алексей түр-даа бодоммай харыялаан:

— Аалчыне чангыш, сарлык кадрчылар шагала-ла шитпирдей алган болгай мен.

Күзөл күштүг. Халашкан солдат шерик хөвн бөзүн ужулбайн комсомол райкомунга барган. Пүткөвканы алган. Союзтуң дирекциясы чөчүрүшкөн. Бей-Тайганды эжгенген 200 туман сарлыкты өлкө-хүлээдип берген. Оон бээр алды чыл ашкан.

Сарлыкты чылдың дөрт элчээде бедик тайга-таскыла оордалдыр, кадыр-бертке торубас, көрүп, дошкун, онзагай мөл. Кичи болган акаа бырашпас. Мога-дизин дивес, эресте-жикчилер ону кадарып. Халашаралды кошкардыр болза, ырап, тайгалар, бедик даглар кезип чидип болур. Мурнуку чылдарда чамдык чалгаа кичилер сарлыктын барган уун чидирипкеш, каш-даа хондар дилеп, Хахасианың тайгаларындан барып, тып ал турган таарыгылалар бар. Сергарт Устү бээрде тилпайн барып, ону кадарып-биле, эрттүн төлөп чорур кижилер бөзүн бар.

Мал мал-ла болгай. Адыг, бөрү, ирбш халдап, соок үе-лерде төрттүтүнгөн чаш бы-заалар доңуп өлүп-даа болур болуп. Ойт-сигенниг черлерин баш уур планнал албаска мал кудалар. Ынчан оларны сегиди азыраары барык-ла болдунык. Бугалар кызын өвүрүндө аңгы чоруту-рун ордолдыр.

Ындыг онзагай малдык аажы-чаңын. Алексей Ооржак бычкындан тура эки билер. Оон аадыз Комбу Дамба-ооник лексикже үңгүгө чедир сарлык кадарып турган.

Алексей-биле өлгөнүп тура, Вера Отуу-ооловна Ак-Довуракка бажыңыга кады чуртап, акаа амыдыралын сүмө-лөп чадашкан. Уруглары Айдым, Артыш, Айлана төртүтүп, өзүп, кадым Ак-Довуракка даараныкчылап амыдал келзе-даа, Алексей ынак ажилын кылган. Кады төртүн дүңгүзүп, Виктор-биле илээн он хонгыш-ла, солур элчег азулар сарлык кадр-рып турлар.

Чоокта чаа «Дөң-Терезин» союзтуу канторазына оол-биле жукарып бердик. Партиа райкомунуң элчегин бюро-зунга кээп, партиа кезигитү-нүң кандалыкчы кирген болгаш документиңиз алганым ол чугалай-дыр.

— Көргүзүлгөриңиз куду-латпазын хүлээдиз. Күтсе-дилер арга барда, кызар алаар. Каларчы Борис Ооржак чарышка беаа кийгир-ган мен-деп, Алексей Ооржак чугалады.

— Сиериниң кинде бөрү сол-ла боор ала-деп, оон айтырды.

— Оон хай чүе чок, 5—10-у-биле бөлүлгөзүп алган чорур бөрүлөриңиз бөзүн көрдү. Ынчангааш мал дүң-хүн чокка тайгааралды негээр-дир — диди.

Муглаш-Актын бажында, Устү-Кара-Суг тайгазында дузалакчы кадарчыны Виктор-ну барып солургу-биле чо-рурунгу малчын белекенин берди. Ыштап уур деп турган машинаның кырыкчы чик, шалыкчы-биле үе халаш, чазымын кеткеш олурду. Бо эресте-кеңээ, амыдылга берди-ган кижини эскергеним. Бо чүтүдү бижикчирне мен ал-бадыт. Солдат кезээде сол-дат джигирис-ле чөл-тур.

Александр ХЕРТЕК, «Шынык» корреспонденттик.

ТУДУГГА ТӨЛӨНТИГ ҮЛҮГ

Сүт-Хөл районнуң төвү—Суг-Аксы суурда куртталга бажыңы чыл санында-ла төхү-биле нежежил турар. Ол чаагай хорек-септелге-тууг үчүстөгүнү амылчыныры төлөтүп үтүп кирип келген. Бо коллек-тивте дайынчы Маков Бах-мысович Мон-гуштүг удртканы бригада чарыштык тик-лешчилери болуп турар. Бо түнкүрде олар

кин аал чурттаар бир бажыңы апрель 15-те доозар дээр күткеннишкениг амыдал турар.

ЧУРУКТА: бригадир М. Б. Монгуш өөрү-ге амылдың түнелки чугаалап берип тура-ры.

Ондар ОХЕМЧИКТИҢ ФӨТӨЗҮ.

Тес-Хем районда Чургүй-оол Хомушу аттыг союзтуу зоотун чолалыларын бир-э-зи—Патрикеев Сакбат. Маши-на-техникага амылдан бээр 27 мыл болгак. Ол үеңиң-тинде арга-дуржулгалыг ала-рып, техниканың тургузуун үндөзүн-биле билки алган. Сөөлгү чылдарда мотор сеп-текизи бооп машина-трактор мастерскаянда амыдал тур-рар. Патрикеев Нанчатович-ниң септези моторлары эж-шынарлыг. Ол дээр кады амыдал турар эштери оң бедик мергепкини үнелээр. Бодунга алган планыг онал-даларын медикшикниг күтүс-дип турар.

ЧУРУКТА: мотор септекизи Патрикеев Сакбат.

Шангир-оол СУВАҢНЫҢ ФӨ-ТОЗҮ.

ХАЙЫРАКАНДА МЫНДЫГ

Каш чыл бурунгаар коммунист Хүлер-оол Салчакович Дамба-Даржаа Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XII сьездин аттыг союзтуу удурутү чедип келгеш, көрүп, бодол турарга, ажил-агының доосканын кызым, мал, чер, тууг адырларын башкарып белең, үлүг союз-тарнык сайыры берген салбырлары-даа сөгмис-кирген. Ынчалза-даа амыды ажилчыныкың курттал-орар оран-савалары чамы үеңиң чаагайыттыган деп-ген, чырык туугларының негелдизинге ыракта дүшүс-турган.

Чүгге куртталга бажыңы дээр союзтуу дирекциязынга бидиринишкни кирген амыл-чынының саны беэин 50 амыл турганын Хүлер-оол Салча-кович сактып чугалап оран. Оон бээр 11 чыл эркен. Ол дээр союзтуу социал ажил-чыныларын доңузу-биле шит-тирлээринге чептес үе-дир. Ынчалза-даа Хайыраканда бай-дал ам ыңчангызында ырак бурунгаарында. Тодаргайла-рга, бо чылдарың иштинде ниниктин малыңа чаа хөвир-ниң хойга 7 кажаалары, мал-чыныңга эжиктен дегем, чырык 16 бажың, курганга 8 кажаа, бир дегем, чылыг, чырык автогаар, бирээзинге-ле кий аал чурттаар 11 бажың болгаш култура, албан черле-рин туткан. Эде септеп, алгы-лар, чаартып амылдарың хөй-кү кылган, чангыс аал чурт-таар бичекек бажыңыңныкы туугу 19 хире немешкен.

Ам хайыраканчыларда курт-таал шүлү дээр, дүвүрел тур-лап шүлү дээр, харым кижилер чок, амыл-чын болуп турар. Уйгу-дыш чок, амыл-ишчи

савалга олуруксар апарган, чангыс сөс-биле чугалаарга, Чадаана хоорайда амыдал тур-рар улус беэин Хайыракан суурдан бажыңыңныкы хөзө-зүл олуруп алган турар. Ам ында куртталга шүлү дээр хөзөп турар өлүк чө-бүлө чогуң бо чиктер бад-дыткан турар-дыр.

Каш чыл бурунгаар суурнуң кудумчуларың ында-мында бичик тар, чавыс, ийленек, ирик казанактарың ам сом-а-зында дегем, чылыг спортзал-да амылдала кирген. Аңаа харын район чергелиг беэин спортту марылдааларың ор-ганизастап эрттирип турары со-лун болгаш чачыл апар чөвү.

Хайыракан суурнуң төү-тенниг кызыл-харыгаңың шык-ка туттуган болгаш эңир чөл-га чедир-ле чамыг чалыларда суурнуң ол-бо кудумчуларың а-жызы-буру маргалы алма-ш-кинар, тракторлар автома-шаа дже берген чытканын бо-ла көрүп болуп турар.

Уйгу-дыш чок, амыл-ишчи

директор Хүлер-оол Салча-кович кудумчуларың дескилеп, саклап, асфальтылар амылды чырып чылын май аңаа эг-е-лээн. Директор кездэ Совет-тик сессияныг ол айтырыгы көдүргени депутаттар дөтө-лө-ниңден районнуң орук-септе-ге үчүстөгү бис союзт көрээ чаргаш ону кылган. Ам Хайы-ракан суурнуң кудумчуларында 4 километр хөмчүлүг орукту сайлап дескилээн, акаа амыл-агында ниникти-биле 336 муң рубльдан чаргалаан.

Колхоз үеңиң кудумчу-лаа электри чыгарып бурун со-луп дооскан, аңаа 52 муң рубльдан союзт үндүрген. Бо амылды шынарлыг кылып, шө-вириндак демирлерни шө-виринде районнуң харылаа бө-диринде септеки монтер Сергей Сат бөлүк анык электриктерини организастап алгаш кызымак киришкен. Ам дүңе, хүндүс-даа Хайыракан суурга күштүг хат-шурган сывырындак кожулар чүк-тээн чыгарып шөвнэ дээр сирлендеп чайгагыларга-даа дегем, чырык бажыңдарда өөрөңкчилер ойналганын кы-лып, илерип шайын хайынды-рып, күңүң эррип оран.

Мооң мурунда чылдарда Чадаанадан Хайыракан суурже пассажирлар аргыштыр авто-бустарың чолалыларың час-тыг түнүрде ылар баарынча саклаа, автобус малгышаа дже бээр реистер үстү

турган. Ам ыңдыг эвес, кудум-чу автобустары директорнуң ачызы-биле харын Дөргүн фермазынга чедир амыл тур-рар апарганыңа хайыраканчы-лар: «Четтирдис, Хүлер-оол Салчакович» деп, өөрүш-күзүн илередип турарлар.

Бо кудумчуларың Чада-аның Ленин кудумчузунга туудуштур ам чылыг бээр-ле, асфальтыларын планда кир-ген бис —деп, СЭКП-ниң XII сьездин аттыг союзтуу көл-экономика, ажил-агында улус-чу контрол бөлүмүн удурут-тукузу Долучаа Мадиевна Монгуш чугалап турар.

Союзтуң Дөргүн СБФ-ге бо чылдың бирги чартында 200 ишек кирер чаагайыттыган хөвириниң кажаазынмын туугу доосуп, амылдала кирер, оон улаштыр июнь 1-де суурга 350 олуттуг Култура бажыңың туугу план азулар эгелээр, төлөвиле-смет документизин бадалып каан.

Кудумчуларың херимнеп, чугалаан, дит, лөш, терек, тал база азы-буру чадан унуштарың тарып олурткан, ынаар аккан хар суу ам беэин арыкчыгаштарда шүлүрлө-дүрүп чыгар апарган. Кул-тура, албан черлеринде бол-гаш куртталгы бажыңар ча-нында 1000 амыг дөс ыш-ты тарып, мурунда чылдарда ажал септеген бис. Бо чөвүн өрөгө бурузу 10-дан эвээр эвес дөс ыштарың болгаш чадан

уноштары ылап-ла тарып ал-ган туугу дээр хөвириниң чөвүлени, агитквалдарың дамыштыр ажил планын чо-рагдып тургускан бис—деп, Х. С. Дамба-Даржаа чуга-лаар болду.

Планын тургускаш, чоңу-кызылдеңде, ажил бүтпейн канчаар. Хайыраканчылар де-минг улус. Хайыракан суурнуң хөгжүлдеңинге хамаарышкан социал айттыргыларың де-минг шиттирлээринге медлүкт эр-гелекчиң, ажил-агында хөв-ириниң чөвүлениң дөргөзү Л. И. Дамба-Даржааның ки-рип турар үлүг-хуузу беаа эвээр эвес.

Ие кижиг ажил-талуу дээр, уйгу-дыш чок удуруткучу — ажилчынырым дээр. Бижыг социалисттик совет өл-бүлени ту-дуп чорур Хүлер-оол Сал-чакович биле Лика Игоревна Дамба-Даржаалар союзтө парткомунуң улус депутаттары-ның Хайыракан кездэ Со-вединиң дөткөмчөңинге дамыл алгаш, суурнуң союзтуу тө-өгүзүңе балалбас эки чүлүдү бөдүрүп, адын арттырар. Оларнык күзөл-суур ботан-ныр дээрзин суурнуң чөк-телип, сайырал оран оор-хо-вир, чурттакчы чоңуң күш-ажылга чамгыс кижиг де-тура-сорукуту, бижыг туру-туу бадтыкпал турар, ол ыңдыг болур-даа.

Аракчаа ОНДАР, Чадаана хоорай.

САКМАНЧЫДАН ЭГЕЛЭЭР

Аныктарың мал ажилы-га хара тууды чер-черде комсомол организациалары-ның чугула херектериниң бирээк. Тес-Хем районда.

О. Шынаа союзтуу ком-сомол комитетде бо анык-че кичээргени салган.

Оон түнелкинде анык мая-чынырым, сакманчыларың саны чылдың-на көвүдөп тур-рар.

Чүргүй-оол, Людмила Бады Байыр оларнык анык өл-бүлө-зи эркен күзүн төрүүрү 369 хойну хүлээп алган. Бо түн-нөргө чедир оларнык 310 хоо төрзө. Бо кодаана сакманчы комсомолчу кыс Байлак Бады-Байыр хураганын менди до-руктургаш, союзтуу сакман-чылар аразында чарыкыңың мурунуку одурунда чоруп ту-рар.

Союзтө ниникти-биле 30 хире аныктар малчын кодан-хара сакманчылап амыдал турар. Келер үеңиң малчыны-ры оларнык аразында уур деп бузурп болур. Устүнде адеанымас анык малчынар баштай сакманчылап эгелээ.

Сергей АРТЫНА, «О-Шынаа» суур.

Теория айттырлары

ДЕМОКРАТИЯНЫ ДОЛУЗУ-БИЛЕ ХӨГЖҮДЕРИ

Демократия деп билег «де-мо» — улус, «кратос» — эр-ге-чагыра деп грек сөстөрдөн тыгылган болгаш улустуң эр-ге-чагыразын илереди турар. Социалисттик демократия — ол дээрде ниниктедиг кур-те-политикти тургузуунуң ха-вири-дир, ол чөвүлө улусту эр-ге-чагырагың үңө дозу кыл-дыр көрүп, дөң эргениң бол-гаш хосталганын принципте-ринге үндөзүлгөниң турар эвес, харын хойлу мурнуңа эргени бугу маадылаларга кан-дырып, ону чаагайлаарга.

Марксизм-ленинизм демо-кратиянык алыс үткөзүн амы-дыралдык материалдык бай-далдарың ниниктедиг аңгы-лыг структуралык биле чар-ылбас харылаа кылдыр кө-рүп турар. Кандид-даа аң-гылыг ниниктеде демократия тергидеңки алгынын дикта-туралык илээзшикин бол-тур. Малчунуң тургузуугу — кул дикталды. Бөөдөлдүг, буржуаз тургузуулугу солу-ш-канымың аякы-биле демо-кратиянык институттары кул дикталыкчылар, феодалдары-га болгаш буржуазияга, тодер-гайларга, бүүдүргөниң чөл-сек-херекселери биле поли-тикти эрге-чагырга боттарыңың холунда турар аңгыларга ту-сузуга баран болур. Ынчан-га, кижиг төрөгөтениң бугу-төвүдүг хөгжүлдеңиң дүр-гүзүдү «олу» азы «арыг» демократия дугайын чугала-аан турар. В. И. Ленин «Кү-рүтү болгаш революция» деп амылдың ичинде деп онзал-деп дөңдөгөн: «Демократия дээр-ге, күрүткенни хөвир-дир, оон ыңызы-буру хөвирлерин бө-рөзү-дир. Ынчангааш он, кан-дыр-даа хүрүне ышаш, кижилерге күчүлүшкенин органи-застыг үртүлүч амылдары бо-лур. Бир талазында, ол-дур, Ынчалза, эске талазында, ол хамаатыларың аразында дөң эргезин, күртүе тургузуун болгаш ону эргелеп башкара-рың тодаралыгы деп эр-гели эрелгег хүлээп көргөни илереди турар.

Буржуаз ниниктеде де-мо-кратия, бир талазында, эвээр-кыларга — буржуазияга ба-ран болуп, эске талазында, эңгезек хөй амылчы чоңа диктатура болуп турар. В. И. Ленин мында деп дөң-дөгөн чоран: «Хөңгү эвээр кижилерге демократия, бай-ларга демократия — капита-листтик ниниктедиг демокра-

тизм ол-дур. Бир эвес капи-листтик демократиянык ме-ханизмин чогулган топтап көр болза, каага-даа соңгуда эргезиниң «түрмөк», түрмөк дээр ыңызыг, тодаргай ку-ларын (сурун) боттарың ку-лазыгаралык эрге-жерлерин киришчиле бөлгөш оон-даа дөңдөгөн, тодаргайлаарга, ниниктедиг револютуң чар-ылбас эргелерин, тураларың эргезинге хөкөк кырың-да шалтыктарың (хөй-жити ба-жыңыңа «адылаларга эвес»), хүн буртунуң паргаланын арыг капиталисттик эзу-биле ор-ганизастарың болгаш демокра-тизмниң оон-даа ыңай дик-көй кызыгаарлашының көрүп бар бис».

Демократиянык ужу-утка-зы бүүдүргөниң чөл-сек-херекселери чамыңың холун-да турар болур, олардан дөңт хамаарып, тодаргай-лаарга, бүүдүргө азы эконо-мика харылааларың үндө-зиниң тургузуу турар аңгы-чы хөвиринден хамаарып.

Буржуаз демократиянык ме-ханизм болгаш алгы талазы-биле кылдырың билдигиң таңып билки алыр чугула дээрзин амыг делегейде иде-ологтүг демселдег практикка-зы херекчил турар. Капита-листтик делегейиниң чөртүлдэ-риниң дикталыкка капи-талды күштүг мөөңөзшикин дөң болгаш оон-биле че-регелештир массаларың про-летариятыңа болуп турар. АКШ-та эңне бай өл-бүлө-лө-нүң 1 хузуунуң байлаа хө-рөк, талазы-биле куду-ку кезде турар өл-бүлө-лө-нүң 80 хузуунуң нини каттышкан байлаандан барып-ла бир бүдүн чартык катал көй дээрзин СЭКП-ниң XXVII сьездиндеги политиктиг инст-итутке айткан.

Социализм үезинде де-мо-кратиянык аңгы-аңгы хөвир-лериң калбаа-биле хөжүрү, олар хөй-нитини организациаларың ажил-чорудулганың, улусчу контролду системизинге, эң чугула хойулар төлөвиле-дери чугалайып хөвүргө бол-гаш оон-даа эске чүлүдере кирип келер.

Социалисттик демократиянык дөңдөгөн хөгжүлдең бол-гаш сайыралы чокка соци-ализмниң болдунмыс ышаш, социализм чокка эзулуг де-мократия беаа болдунмыс дээр-зин социализмниң делегей системизиниң дүржүлгөзү шынзыткан.

СЭКП-ниң XXVII сьездин-ки негизин демократиянык чаа дөңдөлү камыттык му-рунчу улустуң бот-эргелелин улам амылдарында болуп турар. Ол беаа таарылга эвес. М. С. Горбачев «Октябрь революция уламчылап турар» деп иштинде эде тургузу-дүшүкүңүң, тодаргайлаарга, ниниктедиг револютуң чар-ылбас эргелерин, тураларың эргезинге хөкөк кырың-да шалтыктарың (хөй-жити ба-жыңыңа «адылаларга эвес»), хүн буртунуң паргаланын арыг капиталисттик эзу-биле ор-ганизастарың болгаш демокра-тизмниң оон-даа ыңай дик-көй кызыгаарлашының көрүп бар бис».

Демократиянык ужу-утка-зы бүүдүргөниң чөл-сек-херекселери чамыңың холун-да турар болур, олардан дөңт хамаарып, тодаргай-лаарга, бүүдүргө азы эконо-мика харылааларың үндө-зиниң тургузуу турар аңгы-чы хөвиринден хамаарып.

Буржуаз демократиянык ме-ханизм болгаш алгы талазы-биле кылдырың билдигиң таңып билки алыр чугула дээрзин амыг делегейде иде-ологтүг демселдег практикка-зы херекчил турар. Капита-листтик делегейиниң чөртүлдэ-риниң дикталыкка капи-талды күштүг мөөңөзшикин дөң болгаш оон-биле че-регелештир массаларың про-летариятыңа болуп турар. АКШ-та эңне бай өл-бүлө-лө-нүң 1 хузуунуң байлаа хө-рөк, талазы-биле куду-ку кезде турар өл-бүлө-лө-нүң 80 хузуунуң нини каттышкан байлаандан барып-ла бир бүдүн чартык катал көй дээрзин СЭКП-ниң XXVII сьездиндеги политиктиг инст-итутке айткан.

Социализм үезинде де-мо-кратиянык аңгы-аңгы хөвир-лериң калбаа-биле хөжүрү, олар хөй-нитини организациаларың ажил-чорудулганың, улусчу контролду системизинге, эң чугула хойулар төлөвиле-дери чугалайып хөвүргө бол-гаш оон-даа эске чүлүдере кирип келер.

Социалисттик демократиянык дөңдөгөн хөгжүлдең бол-гаш сайыралы чокка соци-ализмниң болдунмыс ышаш, социализм чокка эзулуг де-мократия беаа болдунмыс дээр-зин социализмниң делегей системизиниң дүржүлгөзү шынзыткан.

СЭКП-ниң XXVII сьездин-ки негизин демократиянык чаа дөңдөлү камыттык му-рунчу улустуң бот-эргелелин улам амылдарында болуп турар. Ол беаа таарылга эвес. М. С. Горбачев «Октябрь революция уламчылап турар» деп иштинде эде тургузу-дүшүкүңүң, тодаргайлаарга, ниниктедиг револютуң чар-ылбас эргелерин, тураларың эргезинге хөкөк кырың-да шалтыктарың (хөй-жити ба-жыңыңа «адылаларга эвес»), хүн буртунуң паргаланын арыг капиталисттик эзу-биле ор-ганизастарың болгаш демокра-тизмниң оон-даа ыңай дик-көй кызыгаарлашының көрүп бар бис».

Демократиянык ужу-утка-зы бүүдүргөниң чөл-сек-херекселери чамыңың холун-да турар болур, олардан дөңт хамаарып, тодаргай-лаарга, бүүдүргө азы эконо-мика харылааларың үндө-зиниң тургузуу турар аңгы-чы хөвиринден хамаарып.

Буржуаз демократиянык ме-ханизм болгаш алгы талазы-биле кылдырың билдигиң таңып билки алыр чугула дээрзин амыг делегейде иде-ологтүг демселдег практикка-зы херекчил турар. Капита-листтик делегейиниң чөртүлдэ-риниң дикталыкка капи-талды күштүг мөөңөзшикин дөң болгаш оон-биле че-регелештир массаларың про-летариятыңа болуп турар. АКШ-та эңне бай өл-бүлө-лө-нүң 1 хузуунуң байлаа хө-рөк, талазы-биле куду-ку кезде турар өл-бүлө-лө-нүң 80 хузуунуң нини каттышкан байлаандан барып-ла бир бүдүн чартык катал көй дээрзин СЭКП-ниң XXVII сьездиндеги политиктиг инст-итутке айткан.

Социализм үезинде де-мо-кратиянык аңгы-аңгы хөвир-лериң калбаа-биле хөжүрү, олар хөй-нитини организациаларың ажил-чорудулганың, улусчу контролду системизинге, эң чугула хойулар төлөвиле-дери чугалайып хөвүргө бол-гаш оон-даа эске чүлүдере кирип келер.

Социалисттик демократиянык дөңдөгөн хөгжүлдең бол-гаш сайыралы чокка соци-ализмниң болдунмыс ышаш, социализм чокка эзулуг де-мократия беаа болдунмыс дээр-зин социализмниң делегей системизиниң дүржүлгөзү шынзыткан.

СЭКП-ниң XXVII сьездин-ки негизин демократиянык чаа дөңдөлү камыттык му-рунчу улустуң бот-эргелелин улам амылдарында болуп турар. Ол беаа таарылга эвес. М. С. Горбачев «Октябрь революция уламчылап турар» деп иштинде эде тургузу-дүшүкүңүң, тодаргайлаарга, ниниктедиг револютуң чар-ылбас эргелерин, тураларың эргезинге хөкөк кырың-да шалтыктарың (хөй-жити ба-жыңыңа «адылаларга эвес»), хүн буртунуң паргаланын арыг капиталисттик эзу-биле ор-ганизастарың болгаш демокра-тизмниң оон-даа ыңай дик-көй кызыгаарлашының көрүп бар бис».

Демократиянык ужу-утка-зы бүүдүргөниң чөл-сек-херекселери чамыңың холун-да турар болур, олардан дөңт хамаарып, тодаргай-лаарга, бүүдүргө азы эконо-мика харылааларың үндө-зиниң тургузуу турар аңгы-чы хөвиринден хамаарып.

Буржуаз демократиянык ме-ханизм болгаш алгы талазы-биле кылдырың билдигиң таңып билки алыр чугула дээрзин амыг делегейде иде-ологтүг демселдег практикка-зы херекчил турар. Капита-листтик делегейиниң чөртүлдэ-риниң дикталыкка капи-талды күштүг мөөңөзшикин дөң болгаш оон-биле че-регелештир массаларың про-летариятыңа болуп турар. АКШ-та эңне бай өл-бүлө-лө-нүң 1 хузуунуң байлаа

НАЙЫРАМДА КЫЗЫГААР ЧОК

ХАЛХИН-ГОЛ

Имак чуртум — Тыва черден
Ыдым оран — Халхин-Голга
Албан-аймык азы-биле
Аалчы бол чедер бердим.
Кашлап даглар талыгырда
Нара-бээр, сүүр-бизек.
Халхин-Гол оон ужуз истээш,
Халхын-Гол оон ужуз берген.
Хараганниг, бүтүрелчиниг
Караж четпес делгем хош.
Шапкын агым ону кежир
Чара чүтүп бадыл чидар.
Халхин-Голдун ууну каастаан
Хадым, терек, чоплак талдар.
Сүүк хаактар, терең ситен
Чурукта дег өңгүр чараш.
Арат юки Халхин-Голга
Амызындан артык ынак.
Ыдык, төрзүн не чери
Ындыг болбас аргазы чок.
Хөзүрү, довурак, уган ышкыш,
Хөжүрү кижээ салгындар.
Халхин-Голдун сорбурлар
Катал оон бадылган дес.
Бомба изи — көвөй өңгөр,
Моондэк шөйгөн сызырган-
демир.
Кызыл, дыйлап, эртк өңгү
Кызыгаар чок хошу санак.

II
Частык айы. Укен тоз чыл.
Чак-даим оон кысыл
Ядгаргай бук, хутбай даким —
Япо-манчыгун халдап келген.
Ада-чурттуг хостуг чоруу
Амы-тындан артык болгай.
Дадай чокка бүгү моол чоң
Дайылдакып киривиткен.
Чакгыс илгит төрзүн чер дээш

УЖУРАЖЫЛГА

Моол өңүк улуг-хүнде
Моорлап кел-ле, мени чалаан.
Аалчылар бажыңдыдан
Арай далаш үнүтүвүс.
Улан-Батор төвүнде бо
Улуг, бедик музей-орду.
Эртенги хүн хереленде
Эрзэн-шокар чачынаан ттр.
Угулзалыг кылын экиж
Угана-даа дег ажитыңды.
Хүргүл баштыг анык уруг-
Хүлүмзүрүп түпү келди.
Экишкек салааларын
Эрзек-баарак суйбай туттум.
Кая-ла чор, көргөн-дир мен,
Нажизың утун болдун.
Хаври ча кирбиктерин,
Херелденген карактары.
Кызыл, чуга эринери,
Кирпал думчут, сегели-даа.
Черле ычаш бүдүш-сыны
Сеткилдене ора-сома.
Сагыжымын доюлдур-ла
Сактып, бодал пат-ла тур мен.
Орус сөстөр адаары-даа,

Чазым-чылбы дайзын-биле
Арат шорик эрес, маадыр
Ачыр-дачыр тулуп турган.
Кедь өскөн дүңмазы боор —
Хайралдыг эргим Моолду
Ачы-куштуг совет чурту
Айымга каар ужуру чок.
Кызыл Шериг дайынчызы
Хыдыкчылыг, танкылыг,
Арат кижээ холун сүлүп
Ачы-дуза кадыл келген.
Маадыр моол чоң күззүн
өңүтүп
Мага ханып уткуп алган.
Демки каткаш, дайынчылар
Демиселче шаап кирген.
Яковлевтиг танкистер
Япониктары ырбадыккан.
Орус чепсек күчүзүндө
Олар оң чок көчүп сүртээ.
Өрт көөргө дээр-чудай
Өрттенге дег кызыл зава.
Демдээ япон самолёттар
Дескиндер хып, бадыл турган.
Чажырт-чажырт, дарс-дирс
дээр
Чакык, шүүрган кыды калыр.
Аткан ок шуут чач-долу
Агым ышкыш соксаары чок.
Ыдык күштүг ыкышыкындан
Ырма сынгаш, дайзын дескен.
Ийн шериг кезектери
Истен четпеш, чылча шапкан.
Халхин-Голга тилелге —
Каттыкылга үр-түңү.
Найыр, чыргал үнер дөзү —
Найралда өртөк турбас.
*Яковлев М. П. — Халхин-Голга
совет танк бригаданың
командири.

Омак-хөлгү база-ла ол.
«Орта чор бе, сүдө-ле бо,
Окта уттур, чоонган чор!»
Сыртылааным көрө каапкан.
Чык-ла диген, сактып келдим.
Ажыл-ишчи Кызылалыга
Аалдап чоран дүңмак-ла-дыр.
Хорайга ычкан болган
Кожа чурттуг делгелгези
Каш чылдар эртен-даа бол,
Караамга бо көстүп келди.
«Оюу сен бе!» — «Ие» —
депкеш,
Онтадлар-ла төмө келди.
Чалгандык ошкан каапкан,
Шала перук күспатаптым.
«Моолдун төл музейкиче
Моорлап кирип көрүңер» —
дээш,
Хөңү сымн чыдындыдыр
Хөлчөк азы кылаштып.
Ара-оол САРЫГБАЙ,
[Уланчымы, Эгез № 73
«Шында»].

Найыралдың ОРУУ-БИЛЕ

[Уланчымы, Эгез № 73
«Шында»].

— Айтырларымыска ха-
рылап бергендер дээш
уугу-биле четтирдик. Кан-
даа-даа айтырдыг торулбас,
орустап харылаар-дыр силер,
орус дылды кара өөренип ал-
ган силер!
— Ортумак школага орус
дыл өөртенген мен. Оң соон-
да МАРН ТК-ның чанында
Партизаның дээш школазын
1982 чылда доостум. Ынчан-
гаш «шала-була орустагылаар»
кижи мен ийин.
Ийн хире шак дыштаным,
эш-өөр-биле чугаалашканыс
соонда эринчилер-даа кел-
дилер. Оларның кезек дыш-
танганын соонда, Нөмрөг
сумуз кайы сен дээш халдып
үңүпкен бис.

Баз-ла хөртүктөл каапкан
оруктап бир шак хире «чү-
күдүп» эртенкис соонда,
орукта машиналар бистик
доктаптарымысты дилеп, сит-
налдан турлар. Машиналар-
дан дүжүп, чугаалажып кели-

ризиске, намың аймак ком-
тединки органы «Тува» солу-
нук редактору, Тувага чангыс
звезд удаа чоруп, бистер-биле
кеш удаа ужуражып каапкан
хоочун өңүтүвүс эш Түдээ
бисти уткуп алыры-биле ма-
шина чорудупкан болду. Улан-
Баторнун күрүнө университет-
динки доозукчу анык жур-
налист Н. Лутбар-биле жур-
налистик ажил-херектериниз
дугайын чугаалажып чорусту-
са, орук берге-даа болза,
шоолуг-ла эскертимейн эрте
берди. Дүнекиңиң 3 шак
чоокшулап турда, Нөмрөг су-
музунуң төвүңге кээп хонду-
вус.

— Орук-сүүр ырак, муру-
вуста ам-даа 200 километр
бар, хар база чаап хонган-дыр,
орук берге хире. Эки шай-
лап алыңар, доран халдып
орар бис—деп, Н. Лутбар
чугаалады. Чолаачы С. Мо-
нгуш биле Асгат машина-
ларын изиди ажилдадып ал-
ла, аалчылар бажыңның
чанынга кээп тургузуптур.
Лутту чүе белен.

3. АЙМАК ТӨВҮНЧЕ ОРУКТАП

Оруктуң байдалы улам баксы-
лар орак болду. Эртен дүне
база хат кааган, харны хөр-
түктөл каапкан. А бо эртен
ол оруктап чангыс-даа маши-
на эрлээш. Орукту эки билер
өңүтүрүмиз хөртүктү чара
чүтүдүп-ле чорлар. Чолаачы-
ыс Серада Давааевич чеже-
даа хоочун арга-дуржулгалыг
болза, мындыг оруктап чор-
баны билдингир. Ынчангаш
хөртүкче кирип, «тепикленге»
каап, чамдыкта ийи машина
хөртүкче кадалып, бот-бот-
тарын ушта тырттыжып-даа чор-
дулар. Орук чеже-даа узуң,
шаптаразынарлыг болза,
бистик сокургалык аймак
төвүнчө чоокшулаан тутум
улам көдүрүлүп, ол-бо тала-
ларындан даглар бүргзүн чавы-
зааштап чоруп ор бис. Орук-
ту дүргээр мал-ла мал. Кодан-
кодан хойлар машина орундаа
чатыла берген олтуп чор-
руур. Оларның семис, сергек
дел чүвези магалыг. Кел чыт-
кан машинаже хереп алган
көрүп туруп-туруп, ыкый бол-
гулар. А кудуруктары дээр-

ге, хөөрөм чокка—калбак дес-
пи-ле. Олар-биле кожа — ко-
дан-кодан сарыктар, инектер,
Орук чоолуга тургулаан сар-
лыктар кудуруктарың ору кы-
дуреш ынак болгулар, а
сарык бугалары чиди м-
ныстарын өрт көдүрүп алган,
чө, кайы хире-дир мен»
дээш, карактарын чидиди
көдүрүп тургуларлар. Ол
хире делгем, оштут, улуг хат
соонда оду көстүп чыдар
мээстерде оштат чорур мал-
дар тодуг, сергек болуру чу-
гаажок дээрзин чугаалажып,
оларны магадап чордувус.
Машинавыстың дүргени
чоорту-ла оожумнал, бедикче
көдүрүп оорымыс билдинип
келди. Аймак төвүнчө — Баар
орукта эң улуг арт — Загас-
тайже чоокшулап органымыс
ол. Артык машиналар
чыскаалар туруп-
кан, ол-бо чүдүрлөм хынаан,
эркек, арче түнергек белек-
кеңген турлар. Эр-дөргө
оруктарыг, үнери белен звес
арттык ортаа узинге чору-
вуста, «тепикленген» машина-

лар оруууска көстүп келир-
ге, орук кыдымынче үңгөш,
оларның арт кырыңче сөөр-
түчүп үнө бээрин мадымыс.
Арт кыры. Бистиң артарымыс
ышкыш, оң кырында база-ла

4. УЛИСТАЯ ХООРАЙ

Хавак кырынга маңадып
келеризиске, «Улиастай хоо-
рай» деп бижик бисти уткуп
алды. Доран-на хоорайның
кыдымынче келдиңиз. Кайга-
чык чараш, көрүштү — өг
хоорай бистик муруууска
чатыла берген. Ол аймак
төвүнчү бетинде суургулаш
болду. Чогуң хоорайның иш-
тинче ам кирип, асфальтыг
кудумчу-биле чоруп ор бис.
Мурнунда машинавыс ийи кат
бажыңның чанынга тура дүш-
тү. Экиж ажитыңза-ла, «Тува»
солунуң редактору эш Түдээ
бо үнүп келди. Амыр-мендиниң

5. БАШТАЙГЫ УЖУРАЖЫШКЫНАР

— Эки, өңүктөр, орук-сүүр
менди-чагай келдиңер бе! —
деп, сөстөр-биле намың аймак
комитетиниң ийги секретары
Д. Түмэн-Өлзий кабинетинде
бисти уткуп алды. Анза на-
мың аймак комитетиниң про-
лаңда болгаш агитация кил-
динки эргелекчизи С. Товуу-

даштар чып каан, берге
орукту эртен кижилер ачаа
дыштаныр. Ам орук шуудаан,
аймак төвүнчө улаан чазы-
лыг орук-биле тутсуп ор бис.

сөстөр, бот-боттарыңа эки
куззашкыңар орус, моол дыл-
дарга-узуң чокка дыңалып
турду. Өңүктөриң, хоочун
өңүктөриң ужуражышкы-
нары кайы хире солун болур
ийи!
Өңүктөриң киизингиз,
аалчылар хүлээп алырыңа
хүндүктелди доран-на бисти
бүргей берген. Аалчылар ба-
жыңыңа таарыштыр кытты-
рып, ашкарып-чөмөгөргөңиң
соонда бичим дыштандыргаш,
ам бир шак хире болгаш на-
мың аймак комитетинде ба-
рып, ачаа ужуражып бис дээр-
зин эш Түдээ чугаалады.

дорж, аймаккомунуң килдистер
эргелекчилери база киришти.
— Тываның журналистер
делегациязын бистик аймак-
та келгенге аажок өөрүп,
байыр-чедирип тур бис. Си-
лерден ачаа чүүлдерин дыңап,
билден алыр бис дээрзинге
идегилиңиз улуг — деп, эш

Д. Түмэн-Өлзий чугаалааш,
Завхан аймактың ажил-ишчи-
лериниң мурнунда турар со-
рулгаларга, чамдык айтырыг-
ларга доктады.

Аймак 80 ажыг муң чурт-
такчылыг. Оң чурттагылары-
ның 70 хире уузу — 28 хар
чедир назылыг аныктар. Ай-
мак ийи хоорайыг болгаш 23
сумулуг. Аймак төвү Улиастай
хоорайда 18 муң кижи чурттап
турар. Экономиканың кол ады-
ры — мал ажылы. Малдың
икити баш санынын-даа, шээр
малдың баш санынын-даа тала-
зы-биле (бир миллион 300 муң
баш хой) республикада бирги
черде турар бис дээрзин ийги
секретары чугаалады.

— Кол чүүл — мал чөмө-
нүнчү белектелине улуг кичингизини
угландырып турар бис. Тестин
мал чөмө белектээр бүдүрүл-
гези чылда 10 муң тонна мал
чөмө белектелип турар. А ай-
мактың 6 сумузуңда чөм фон-
дуз бар. Фонд бүрүзүңде ийи
муң тонна комбикорм бар.

Амгы кыш берге байдалда
эртип турар, мал чөмү эвээ-
жүн, ам 7 муң тонна-ла хире
комбикорм артан — деп, ол
чугаалады.

Совет Тываның ажил-ишчи-
лериниң ажы-дүңмө Моолга,
ылангыс кожа аймактарга көр-
гүзүп турары улуг дузаныңың

дугайын ийги секретары сет-
кил ханышкын-биле чугаала-
ды. Малчынарже комплекстик
унушкунерни-даа чорудуп
турарын, кожа-хөлбээ Тыва
АССР-ден кыдыг арга-дур-
жулга ап турарында МАРН
ТК-га чылдың-на илеткел ту-
рар бис дээрзин эш Д. Түмэн-
Өлзий чугаалады.

— Эде тургустунушкун, де-
монстратив, бот-орукта-ча-
рылга, бот-ажылангышкын —
бо бүгү айтырлар хунуңуң
кол айтырлар болуп тур-
лар. Бүгү-ле чүвээр баан
деп чугаалаар берге. Чамдык
бергерлерни ажил эртип турар
бис. Чоокта чаа Улиастай
хоорайның Революстуг анык-
тар Закленин секретарының
делшитирер ужуруг 3 кан-
дидатураны ажык хуралга
киргүзө, бадыладылар. Демо-
кратияны улам хөгжүдүп, цек-
тер, бригадалар, каттыкыш-
кынар удуруткучуларың от-
чөттарын коллективтериниң
мурнунга дыңал турар бис —
деп, ол чугаалады.

Аймак бүгү ажилдар талазы-
биле мурунчыларың оду-
рунда туруп турар болгаш
МАРН ТК-ның аймактар ара-
зында шилчир Кызыл тугу-
биле шакнаткан болду.

[Уланчымы],
Маадыр-оол КАЛЧАН.

Аймактың хөгжүм-шин театрының артистери концерт үезинде

Авторнуң фотолары.

Делегейниң кадыкшылга хунунге ТААКПЫЛААР ЧОРУККА УДУР

СЭПК ТК-ның болгаш ССЭ-
ның Министрлер Чөвүлениниң
арагалаашкына болгаш алко-
голизме уду демиселди кал-
бартыр талазы-биле хүлээп ал-
ган доктааларында амыдырал-
дың кадык-чагай хевирин
бизиктылар талазы-биле хем-
чеглерин ажилдап кылган. Ук
хемчеглериниң бирээзи — таа-
кпылар чорукка уду демисел.
Таапы кижиниң кадыкшыл-
лынга база эң хоралыг чүүл-
дерин бирээзи дээрзин амы-
дырал бадыткаан. Делегейниң
кадык камгалал ассамблеязы
ның 40-ги сессиязында Кадык
камгалалдың бүгү-делгизги ор-
ганизациязының кежигунери
чурттарга үндүргөн кыйгы-

рында 1988 чылдың апрель
7-ниң хунун таапылаашкына
уду демисел хуну кылдыр
чараларын кыйгырган. Манай
бар арга-куралдарымын, хө-
рөк болза хоолу-дурумнери-
нда азыгларын айткан.
Арага ишпес чорук дээш де-
мисел нитилелдиниң бүгү-де-
лгизги чөвүлени ук эгелээш
типпи дөткээш. Ук нитилел-
диң Тыва республика чөвүлени
аңаа каттыжып, таапылаар
чорукка уду демиселди күш-
тедиринге нитилелдиниң эге
органizationsынын, хоорайлар
болгаш районнар Советтерин
кыйгырган.
Ол ажылды көскү, дээштик
болдурары-биле дараазында

чүүлдерин боттандыраарын пар-
тия, совет болгаш проффезиел
органizationsынын саналдаан;
1988 чылдың апрель 7-де таа-
пы аймаан каза-даа сатпас, ол
хун чер-чер солундарына
таапылаар хоразының дугайын
да чүүлдерин парлаар, кино-
фильмерге болгаш киножур-
налдарга көргүзөр, таапылаар
хоразының дугайында лекция-
лары бүүдүрүлгелер, органи-
зацияларга болгаш өөредилге
чөрлөргө номчуур.

Сергей КИРОВ.
Арага ишпес чорук дээш де-
мисел нитилелдиниң Тыва
республика чөвүлениниң дар-
гасы.

Космоска башкар-
тынып чорур ужудушкуну
боттандырып чорударыңа бе-
леткелди Кыдат уругулулар
турар. «Бэйзин жибөө» солун
космос медициназының кыдат
төвүнүң ажилыңың дугайын
материалды парлап үндүргөн.
Төптүн специализиртис тускай
барокамералары, биологтү
болгаш медицина шинчилегер-
лерин чорударыңа чер-
чиринге ажилдар аны-бур
модульдарын ажилдап кылган-
нар. Радиациядан камгалалды,
деки чок чоруктуң кижиниң
органizationsыне багай салдарын
кайларды талазы-биле дуржул-
галарын чорудуп турар. «Бэй-
зин жибөө» үнелет турары-
биле алырга, амгы үгө чедир
кыдат онзагай чүүлүг космос
медициназының бүдүн система-
зы тургустунган.

Космос медициназының тө-
вүн тургусканың чээрби чыл
ою-биле холбаштыр сурагыг
кыдат ажилдакчылар маршал
Не Жуң-чжень, КУР-нуң Кур-
чөвүлениниң кежигуну Фан И,
КУР-нуң камгалал министри
Чжан Аипин кыдат космона-
втикаың эки перспективала-
рыңа медеглээш байыр че-

дирген телеграммаларын чо-
рутканнар деп, солун бодунуң
чүүлүңде айтп турар.

ГАВАНА. Чыл келген тум-
на хой-хей даштыкы туристер
Кубага кээп турар. Оларны
тропика климаты, чымчак,
чигир көк далай, тергизин эки
штыр черлер болгаш конжук
эки ачы-дуза чедирилгези
ынаар барыскадып турар.
Бо чылын Туризмниң нацио-
нал индустудунуң (Интур) үнө-
лөп турары-биле алырга, рес-
публиканың курорттары 240
мүндан эвээш эвеш даштыкы
кижилерин, оң иштинде со-
циалист чурттардан 30 муң
ажыг туристерни хүлээп алыр.
Конжук эки тургускан «тури-
зм индустриясы» валюттага
эвээш звес нити орулганы
кирип турар билдингир. Ол
аңаа-херектинги чамдызын
курорттарга ачы-дуза чедир-
гезин хөгжүдүргө, штыр
черлерин чагайжыдырыңа
болгаш аалчылар бажыңын ту-
дарыңа чарыдап турар. Бүгү
Аягелдеде сургажаан Бардери-
дел курортка чоокку үш чылда
20 аалчылар бажыңы туттунар.
[СЭТА].

СЕМИНАР ДООЗУЛГАН

ПАРИЖ. (СЭТА). «Совет
Эвелелинге хамаарылыг. Поли-
тика, экономика, культура» —
француз найысылгалга доозул-
ган хой кижик кижикчилер
эртем семинарының темазы
ындыг болган. Ону «Фран-
ция — СССР» нитилелдиниң
инициатива-биле организа-
тап чоруткан. Чурттуң аны-
гыр хоорайларын болгаш
департаменттеринден келген
оң киржикчилери ол нити-
лелди активчилер, француз
болгаш совет сурагыг эртем-
денер болгаш экономистер

СССР-де чоруп турар эде тур-
густунушкунуң аны-бур та-
ларын чугаалажып көрүп,
боттарының боддаларын беш
хун иштинде солушканнар.
Нитилелдиниң эң баштай ор-
ганизастап чоруканы ол хөй
кижигил шууганын СССР-де
болуп турар эскерлишкынер-
ниң алыс утказын болгаш ши-
нчизин эки билеп алырыңа
французтарга арганы бээр,
бистик улустарымыстың бот-
боттарын билчип алырын улам
заныладырыңа дузалаар.

УДУРЛАНГАН

МАНИЛА. (СЭТА). Хөй-ки-
жигил 100 ажыг организация-
ларын болгаш бөлүктөрүн кат-
тыштырып турар «Тускай до-
гуннаан Филиппин дээш» деп
нити нацыйал шимчээшкы-
ниң төлөөкчилери чурттуң
девисээрден америк бааза-
лары болгаш шериг кезекте-
риниң үндүрери дээш демисел
турар. Эзэн каш хүнер эр-
кенде Манилага ажитыңтар
Пентагонун баазаларының эр-
гезиниң дугайында филиппин-
челер чугаалажышкынар
АКШ-тын шериг күштерин
чуртка тургузарын сокады-
рыңа ажилгытынар ужурунун
оларның кайы үндүргөн меде-
глелдинде айтп турар.
Ол документте ат салган
организацияларын удуруткучу-

лары Филиппиниң конститу-
циязының ядролук чепсек чок
болуп принципин херек кырып-
да доп-доран болгаш чугаа
чокка боттандырып чорударын
че чазыкы кыйгырып, АКШ-
биле баазалар дугайында чу-
гаалажышкынарны өртөк те-
леарларын улгатырар дуга-
йында айтырып-биле кызыгаар-
ларын дээш чазакта чамдык
бөлүктөрүн оралдажышкы-
нын шүтүмчүлээш.

Шимчээшкыниң удуруткучула-
ры америк баазаларга уду
калбак кампаныны эгелээриниң
дугайын чарлааннар. Оң уе-
зинде массалыг митингилер
болгаш чыскаалдар болуп бол-
гаш конференцияларын, сим-
позиумдарын чорудар.

БЕМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ДАМЧЫДЫП БЕРГЕН

МАПУТУ. (СЭТА)-ның коррес-
пондентиз В. Буковтун да-
мчыкы болза, Мозамбиктиң
найысылгалыңа даштыкы чурт-
та-биле найрал болгаш кула-
тар харилзалаарың совет
нитилелдериниң ашк-хөрөг-
зи-биле туткан кино болгаш
делгелге залдарын амыдыралы
байырладыг азулары
болган. Оларны даштыкы чурт-
тарын улустары-биле найрал

дың болгаш эп-сеткил каттыш-
тырылганың мазамбик асо-
циациязынга СССР болгаш
МУР-нуң аразында найрал
болгаш кады ажилдажыла
дугайында кээрзге ат салганы
ның 11 чыл оонга таарыштыр
белек кылдыр дамчыдып бер-
ген.

Мозамбик улус чурттуң на-
ционал хамаарышпас чоруу
болгаш тускай догуннаан чоруу

дээш демиселге дузаланыңың
дээш СССР-ге ханыш-биле
өвүрүп четтирип турар деп,
байырлап азуларыңа даштыкы
чурттарың улустары-биле най-
ралдык болгаш эп-сеткил
каттыштырылганың асоциа-
циязың чигине секретары
Абнер Мутемба медеглээш.
Ийн чурттуң улустарың аразы-
нда найралды улам ыңай
быжыгларын ол саналдаан.

ЧЫЛЧА ШАПКАН

МАПУТУ. (СЭТА). Мозамбик-
ти хостарының улусчу күште-
риниң кезектери (ФПМ-ниң)
Зимбабве шериглериниң дуза-
зы-биле Мозамбиктиң муруну
чүтүңде Газа провинциязынга
«Мозамбик национал удура-
лышкыны» (МНУ) деп алаар
дээрбечилериниң үш улуг бааза-
зын чылча шапкан. ФПМ-ның
Кол штабының даңкыдып ту-

лары-биле алырга, март ай-
ның ийги чартында чорут-
кан ол каттышкан операция-
ның үезинде 260 ажыг терро-
ристтерин ууттакан.

Мозамбиктиң муруну чүтүң-
ге МНУ-нук дээрбечилер-биле
демиселге Зимбабве шериг-
лериниң киржип турарынын
дугайын эңне баштай дыңа-
дыт турар. Бо хүнерге чедир

олар колдуунда-ла Маника
болгаш Софала деп төп про-
винцияларга хөдөлүп турган-
нар. Оларны дамыштыр чурт-
туг океан-биле харилзаштырып
турар. Зимбабвеңиң кол тран-
спорт оруктары эркен. Газе-
ны таварты Зимбабведен Малу-
тунуң портун таваран демир-
орук база эркен.

КОГРЕСС ЧҮҮЛДҮГҮНГЕН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Ника-
рагуа контраска дузаланыңың
катал эгелээр дугайында хоу-
лу төлөвиленин АКШ-тын Кон-
гресиниң сенаты 88 кижиниң
чедизи удураптын турда чүр-
дүгүнүп бадылаан. Оң муру-
ну чарында конгресстиң тө-
лөөкчилер палатазы 345 ки-

жиңиң 70-и удураптын турда
бадылап, хүлээ

Школа амыдыралы

ШЫЛГАЛДАНЫ ШЫҢҒЫРАДЫР

Сөөлүт үдө «үс хуу өөр-
дигелгиле» класстарын, шко-
лаларны саны көбүдөн. Өө-
редигелгиле шынары экижизин
ол бөлүндүгү ээс. Хамык
ужуу отчот джугал өөрөн-
көргөмөстө, Шыптегизиниң
ужуурадыр кыма солун боор,
отчотту дүргөмөс дүмүр,
дүргөмөс оон адырлар дэсш
демектерин бедидир салыр
турган-на болгай.

Амгы үдө башкылар эде
тургустаныры дыка күзеп ту-
рарлар. Ынчаарга канчаарыл!
Хамык өөрөнкөргөмөс эде-
редер багай демектерден
салып, класстарга катал олур-
туу-ла эгелээр бис бе! Ол
кычпа-даа таарышкан. Хеп-
терген өөрөнкөргөмөс бис-
тиңиң шынарын бедидип,
тыңла деп мегелеп шыдавас
бис. Чүгө дээрге бистик өөр-
өнкөргөмөс билиниң куду
шынарың эге класстар-
дан эгелээр болгай.

Сөөлүт чылдарда школар-
да экемден джугалдазы дыка
эргелгелгиле. Өөрөнкөргөмөс
ниң дыка хайууну билиниң
дыка мегелдегелгиле чеп-
тегенде, ымаканай канчаар-
башкылар база ол эргелгел-
тегенге чайлар алышкан.

СЭКП ТК-ның февраль
(1988 чыл) Пленумунга чүгә-
зынча М. С. Горбачев «Пле-
нумга өөрдөгелгиле системаның
чартырының бүтүл-дө тодоргай
оруктары» айттыр дээр болза,
шын ээс боор. Бо наркан э-
шек. Мегега шиптирлери сөгү-
рүжүлүг дэсш болгай. Ынча-
аргэ партия болза улус өөрд-
игелгиле эде тургуштуушуну-
кунуң шимедикчилери бисте-
р, башкылар болуң деп
турар шыкажал. Ынчаарга
мэз саналым мындыг. Билиң
шынарын экижидерде болгай

Школарда башкы бүрү-
зүңе методиктиң дузаны че-
дирери берге болгай нарын
херек. Бистик барыны-Хемчик
районуң школардында баш-
кыларга аныгы-аңгы эрте-
мөс, аныгы-аңгы методикти
дүзгөргөргөмөс удурутуру
раскуну бодуңуң инспектор-
методиктерине түс-тузуңа дааскан. Бо
жарысгалгыл ажилдачы-
ларның ажилыңиң стилдине
онзагы эскерилгелер чок,
ажыл мажым коруп турар
болгай олар чүгө школарга
же айтышкынар берип,
сан-меддээр четчелээр-би-
ле кызыгарлаткыны тур-
рар. Аргалыг болза, инспектор-
лар, методистер база метод-
набинет эргелекчизи школа-
ларга доктаамал барып, баш-
кыларның кичээлдеринге олур-
жуп, оок сайгарылгын кы-
лып, башкы бүрүзүңе чогуру
методиктиң дузаны бедидир
турары кончуг күзгөмөс.

Мурнакы арга-дуржулганы
непертердиң соруга-биле, хай
чылдарда ажилдаан дуржул-
галыг башкыларның «эң эки»
дэсш көргүзүлгү кичээлдерин
алгаш, оларны улам ханала-
ды чаартып сайгараткыш, ма-
жымга чара парлааш, школа-
ларже чүгө тарадып болбас
деп! Ынчаар пединститутту,
педучилищнинең чаа дооскаш,
школарга ажилдап келген баш-
кыларга дуза болур. Чаа баш-
кыларга бергедэсшиңнер бо-
ла таварышкылар. Чүгө дээр-
ге анык башкылар школарның
өөрдөгелге программалары-
биле шоолуп таныш ээс бол-
гаш программаларда чамдык
эскерилгелери, «елде-
лерин эки билбес болгулар.
Ынчаарга чаа ажилдап кел-
генерге инспекторларның,
методистерниң практиктиң ду-
заны чүгө.

Бижиктиң-Хая школазы бо
чылын чаа 8 чыл школазы
кыдыр чартыгың болгай
школарның ажил-чорудулга-
зында бергедэсшиңнер бар.
Бир талезында, школавыс өө-
редилге номнары-биле, кич-
ээлдерге ажилгаар чүгүлө
көргүзүр материалдары-биле
чедир хандырткымаан, күш-
ажыл кичээлдеринге ажилгаар
дериг-херекселдер шуут
чок, адымакан хевээр. Ийи
талезында, чаа школазының
спортзалы ам-даа ажилдап
кирбээн, күш-культура ки-
чээлдеринге ажилгаар хе-
рекселдер ээзэш.

Бо өөрдөгелге чылдында ра-
йонуң төлээлери школага
ийи, үш-даа удаа ханалданы
кылып чордулар. Ынчалза-даа
олар далаш-биле 2-1 хүн кел-
гаш, башкыларның ажил
планнарын ханал, кичээлдерге
олурушулааш, оок-моонор
чептестир, чептестерин да-
ры чаладылар дэсш, элээн
хай даалгалары бергеш, чо-
руй баргылар. А херек кы-
рында башкыларга хам-
маарыштыр методиктиң дуза
берип турары кончуг ээзэш
боол турар. Моон-биле че-
регелешти республиканың баш-
кылар билик бедидер инсти-
тудуңуң методистерни комп-
лекстикт унутушкуну келир
чылын бистик районнуң шко-
лаларына кылып, башкыларга
башкыларга хаммаарышкының
чаа-чаа
эрга-дуржулганын дамыдып,
боттарының ажилгыт арга-
сумелерин бээр боор дээр-
зүңе мегээр мен.

Допар-оол ХОМУШКУ.
Бижиктиң-Хая 8 чыл шко-
лазының башкысы.

Башкың саңалы

Өөрөнкөргөмөс билиниң уна-
лээрде азу барымдалаар чо-
рукту чок кылар, ону чүгө-
даа мурна эге класстардан
эгелээр.

Бо чылын эге школадан
үчүлү, дөртүк класске шилкип
турар өөрөнкөргөмөс били-
ниң ылап-ла дөртүк класска
өөрөнүп болур деп бүзүрүш
шилчидер чүгүлө. Ол билиң
ханалазын чорударда, эргел-
жирэн эргэ экемден системан
зын ажиллаан херээ чок. Бот-
та долу эргени школарның ме-
тодиктиң шынарына бээр
бола эки. Чүгө дээрге дөрт-
үк класстан эгелеп, 10-гу клас-
сты дооскуе чедир оларның
биле 7 чыл ажилдаар кичи-
лери школада методикти
жышкымын башкылары болгай.
Олар 4-кү класска кошкык
билилгил өөрөнкөргөмөс шил-
килгил алыр болза, боттары-
га-ла берге.

Директорун джугалы-биле
3-кү класскыларын 4-кү клас-
ске шилчидериниң комиссия-
ларын тургузар. Ол комиссия-
ларга математиканың, орус
дылдың болгаш тыва дилдың
методиктиң шынарын кежигү-
нери шүптү кирер ужурул.
Комиссия ханалданы май айы-
ның ийги чартында школа
административияны айткан
түндө чорудар. Комиссия-
га тергени өөрөнкөргөмөс
кирбей барып болур. Ол
комиссияга башкылар өөр-
өнкөргөмөс хуважып алгаш,
эки-не чамы билг ханалазын
чорудар. Кичээ, математикага
өөрөнкөргөмөс эге школарның
билиниң кичээлдеринге хай
ораның санарының үлгелге,
көөдөлгилгиз кирип турар
жы-буру чиктерден бергеш,
башкыны хайгаралы-биле

Бижиклири бижип, номчуп,
санал өөрдери амыр ээс,
башкы кичиден хай арга-
дуржулганы б о л г а ш
күшү мегээр. Класстың
бир өөрөнкөргөмөс шүлгү
номчуп берген болза,
ону өөрөнкөргөмөс кичээлге-
лиг дикчааш, номнааны кош-
ка азы эки, ол сөгү багыт
азы эки номчаан, ботра док-
таш кымадан дэсш, элээн хай
эдилгени бээрлер.

Ол класста чоруткан хы-
налда ажилдары тыва дыл-
га, математикага Б. А. Мон-
гушту өөрөнкөргөмөс
хей кезин «4-5» демектерге
күткөсөн.

Б. А. Монгуш хей-ниң
ажылна база ак сепкилди
биле күтсөдүр турар. Оок аги-
таторлар турары №6 аги-
таторларындында политикчээл
бедик дөмгөлгө эрлп турар.
Ында чурттал турар өөрөн-
көргөмөс аныгы-буру назы-
харыг отрядын тургузгаш,

башкы оларның-биле ажил-
дарының мурнакы дуржул-
галын бедидир турар. Ол кэр-
талды өөрөнкөргөмөс чүмү-
руму болгаш өөрдөгелгиле
экижизин. Ол дээрге инда
ажылдап турар ада-иелериниң,
башкының, активтиң демик
ажылының түңиле болур.

Башкы боду школада эге
класстар башкыларының ме-
тодиктиң секциязын ийи чыл
улаштыр удурут турар. Ол
уеңик дургузда башкы ки-
чээл бүрүзүн амык кылдыр
чарлаан. Олар боттары чо-
гөлдөк ажилдарын хүлүз-
генер.

Алдым-оол ОНДАР.
Ийе ортумак школада
башкы.

АМЫР ЭВЕС

Сут-Хөл районуң Ийе ортумак школазында 1-кү
класстың башкысы Барымаам Амгырботова Монгуш
Кыдылдың башкы үчүлгилгизин дооскаш, 17 чыл дү-
гузда бичи чаштары өөрдөп, кичизидип кел-
ген. Бо өөрдөгелге чылдында ол чаа программа-биле
өөрөнүп турар алды харылга клазын алган, мында
19 өөрөнкөргөмөс өөрөнүп турар.

Бижиклири бижип, номчуп,
санал өөрдери амыр ээс,
башкы кичиден хай арга-
дуржулганы б о л г а ш
күшү мегээр. Класстың
бир өөрөнкөргөмөс шүлгү
номчуп берген болза,
ону өөрөнкөргөмөс кичээлге-
лиг дикчааш, номнааны кош-
ка азы эки, ол сөгү багыт
азы эки номчаан, ботра док-
таш кымадан дэсш, элээн хай
эдилгени бээрлер.

Ол класста чоруткан хы-

налда ажилдары тыва дыл-
га, математикага Б. А. Мон-
гушту өөрөнкөргөмөс
хей кезин «4-5» демектерге
күткөсөн.

Б. А. Монгуш хей-ниң
ажылна база ак сепкилди
биле күтсөдүр турар. Оок аги-
таторлар турары №6 аги-
таторларындында политикчээл
бедик дөмгөлгө эрлп турар.
Ында чурттал турар өөрөн-
көргөмөс аныгы-буру назы-
харыг отрядын тургузгаш,

башкы оларның-биле ажил-
дарының мурнакы дуржул-
галын бедидир турар. Ол кэр-
талды өөрөнкөргөмөс чүмү-
руму болгаш өөрдөгелгиле
экижизин. Ол дээрге инда
ажылдап турар ада-иелериниң,
башкының, активтиң демик
ажылының түңиле болур.

Башкы боду школада эге
класстар башкыларының ме-
тодиктиң секциязын ийи чыл
улаштыр удурут турар. Ол
уеңик дургузда башкы ки-
чээл бүрүзүн амык кылдыр
чарлаан. Олар боттары чо-
гөлдөк ажилдарын хүлүз-
генер.

Алдым-оол ОНДАР.
Ийе ортумак школада
башкы.

Башкы боду школада эге
класстар башкыларының ме-
тодиктиң секциязын ийи чыл
улаштыр удурут турар. Ол
уеңик дургузда башкы ки-
чээл бүрүзүн амык кылдыр
чарлаан. Олар боттары чо-
гөлдөк ажилдарын хүлүз-
генер.

Алдым-оол ОНДАР.
Ийе ортумак школада
башкы.

Башкы боду школада эге
класстар башкыларының ме-
тодиктиң секциязын ийи чыл
улаштыр удурут турар. Ол
уеңик дургузда башкы ки-
чээл бүрүзүн амык кылдыр
чарлаан. Олар боттары чо-
гөлдөк ажилдарын хүлүз-
генер.

Алдым-оол ОНДАР.
Ийе ортумак школада
башкы.

Башкы боду школада эге
класстар башкыларының ме-
тодиктиң секциязын ийи чыл
улаштыр удурут турар. Ол
уеңик дургузда башкы ки-
чээл бүрүзүн амык кылдыр
чарлаан. Олар боттары чо-
гөлдөк ажилдарын хүлүз-
генер.

Алдым-оол ОНДАР.
Ийе ортумак школада
башкы.

Башкы боду школада эге
класстар башкыларының ме-
тодиктиң секциязын ийи чыл
улаштыр удурут турар. Ол
уеңик дургузда башкы ки-
чээл бүрүзүн амык кылдыр
чарлаан. Олар боттары чо-
гөлдөк ажилдарын хүлүз-
генер.

Алдым-оол ОНДАР.
Ийе ортумак школада
башкы.

Башкы боду школада эге
класстар башкыларының ме-
тодиктиң секциязын ийи чыл
улаштыр удурут турар. Ол
уеңик дургузда башкы ки-
чээл бүрүзүн амык кылдыр
чарлаан. Олар боттары чо-
гөлдөк ажилдарын хүлүз-
генер.

Алдым-оол ОНДАР.
Ийе ортумак школада
башкы.

Башкы боду школада эге
класстар башкыларының ме-
тодиктиң секциязын ийи чыл
улаштыр удурут турар. Ол
уеңик дургузда башкы ки-
чээл бүрүзүн амык кылдыр
чарлаан. Олар боттары чо-
гөлдөк ажилдарын хүлүз-
генер.

Алдым-оол ОНДАР.
Ийе ортумак школада
башкы.

Башкы боду школада эге
класстар башкыларының ме-
тодиктиң секциязын ийи чыл
улаштыр удурут турар. Ол
уеңик дургузда башкы ки-
чээл бүрүзүн амык кылдыр
чарлаан. Олар боттары чо-
гөлдөк ажилдарын хүлүз-
генер.

Алдым-оол ОНДАР.
Ийе ортумак школада
башкы.

Башкы боду школада эге
класстар башкыларының ме-
тодиктиң секциязын ийи чыл
улаштыр удурут турар. Ол
уеңик дургузда башкы ки-
чээл бүрүзүн амык кылдыр
чарлаан. Олар боттары чо-
гөлдөк ажилдарын хүлүз-
генер.

Алдым-оол ОНДАР.
Ийе ортумак школада
башкы.

Башкы боду школада эге
класстар башкыларының ме-
тодиктиң секциязын ийи чыл
улаштыр удурут турар. Ол
уеңик дургузда башкы ки-
чээл бүрүзүн амык кылдыр
чарлаан. Олар боттары чо-
гөлдөк ажилдарын хүлүз-
генер.

Алдым-оол ОНДАР.
Ийе ортумак школада
башкы.

Башкы боду школада эге
класстар башкыларының ме-
тодиктиң секциязын ийи чыл
улаштыр удурут турар. Ол
уеңик дургузда башкы ки-
чээл бүрүзүн амык кылдыр
чарлаан. Олар боттары чо-
гөлдөк ажилдарын хүлүз-
генер.

Алдым-оол ОНДАР.
Ийе ортумак школада
башкы.

Башкы боду школада эге
класстар башкыларының ме-
тодиктиң секциязын ийи чыл
улаштыр удурут турар. Ол
уеңик дургузда башкы ки-
чээл бүрүзүн амык кылдыр
чарлаан. Олар боттары чо-
гөлдөк ажилдарын хүлүз-
генер.

Алдым-оол ОНДАР.
Ийе ортумак школада
башкы.

Башкы боду школада эге
класстар башкыларының ме-
тодиктиң секциязын ийи чыл
улаштыр удурут турар. Ол
уеңик дургузда башкы ки-
чээл бүрүзүн амык кылдыр
чарлаан. Олар боттары чо-
гөлдөк ажилдарын хүлүз-
генер.

Алдым-оол ОНДАР.
Ийе ортумак школада
башкы.

Башкы боду школада эге
класстар башкыларының ме-
тодиктиң секциязын ийи чыл
улаштыр удурут турар. Ол
уеңик дургузда башкы ки-
чээл бүрүзүн амык кылдыр
чарлаан. Олар боттары чо-
гөлдөк ажилдарын хүлүз-
генер.

Алдым-оол ОНДАР.
Ийе ортумак школада
башкы.

Башкы боду школада эге
класстар башкыларының ме-
тодиктиң секциязын ийи чыл
улаштыр удурут турар. Ол
уеңик дургузда башкы ки-
чээл бүрүзүн амык кылдыр
чарлаан. Олар боттары чо-
гөлдөк ажилдарын хүлүз-
генер.

Алдым-оол ОНДАР.
Ийе ортумак школада
башкы.

Башкы боду школада эге
класстар башкыларының ме-
тодиктиң секциязын ийи чыл
улаштыр удурут турар. Ол
уеңик дургузда башкы ки-
чээл бүрүзүн амык кылдыр
чарлаан. Олар боттары чо-
гөлдөк ажилдарын хүлүз-
генер.

Алдым-оол ОНДАР.
Ийе ортумак школада
башкы.

Башкы боду школада эге
класстар башкыларының ме-
тодиктиң секциязын ийи чыл
улаштыр удурут турар. Ол
уеңик дургузда башкы ки-
чээл бүрүзүн амык кылдыр
чарлаан. Олар боттары чо-
гөлдөк ажилдарын хүлүз-
генер.

Алдым-оол ОНДАР.
Ийе ортумак школада
башкы.

Башкы боду школада эге
класстар башкыларының ме-
тодиктиң секциязын ийи чыл
улаштыр удурут турар. Ол
уеңик дургузда башкы ки-
чээл бүрүзүн амык кылдыр
чарлаан. Олар боттары чо-
гөлдөк ажилдарын хүлүз-
генер.

Алдым-оол ОНДАР.
Ийе ортумак школада
башкы.

Башкы боду школада эге
класстар башкыларының ме-
тодиктиң секциязын ийи чыл
улаштыр удурут турар. Ол
уеңик дургузда башкы ки-
чээл бүрүзүн амык кылдыр
чарлаан. Олар боттары чо-
гөлдөк ажилдарын хүлүз-
генер.

Алдым-оол ОНДАР.
Ийе ортумак школада
башкы.

Башкы боду школада эге
класстар башкыларының ме-
тодиктиң секциязын ийи чыл
улаштыр удурут турар. Ол
уеңик дургузда башкы ки-
чээл бүрүзүн амык кылдыр
чарлаан. Олар боттары чо-
гөлдөк ажилдарын хүлүз-
генер.

Алдым-оол ОНДАР.
Ийе ортумак школада
башкы.

Башкы боду школада эге
класстар башкыларының ме-
тодиктиң секциязын ийи чыл
улаштыр удурут турар. Ол
уеңик дургузда башкы ки-
чээл бүрүзүн амык кылдыр
чарлаан. Олар боттары чо-
гөлдөк ажилдарын хүлүз-
генер.

Алдым-оол ОНДАР.
Ийе ортумак школада
башкы.

Башкы боду школада эге
класстар башкыларының ме-
тодиктиң секциязын ийи чыл
улаштыр удурут турар. Ол
уеңик дургузда башкы ки-
чээл бүрүзүн амык кылдыр
чарлаан. Олар боттары чо-
гөлдөк ажилдарын хүлүз-
генер.

Алдым-оол ОНДАР.
Ийе ортумак школада
башкы.

Башкы боду школада эге
класстар башкыларының ме-
тодиктиң секциязын ийи чыл
улаштыр удурут турар. Ол
уеңик дургузда башкы ки-
чээл бүрүзүн амык кылдыр
чарлаан. Олар боттары чо-
гөлдөк ажилдарын хүлүз-
генер.

тінде өөрүндөн сөөртүнүп,
чүгө-даа шипгээдип албайн,
анаа-ла чоруп оорының ор-
нунга үшүк класска бир ар-
тык чыл өөрөнүккөш, оон
мык чедишкениң өөрөнүккөш
уламчылар болза, когарал
ыракта ээзэш болур. Оон
мык улуг класстарга кетип
өөрөнүккөш орнунга үшүк
класска кетип өөрөнүккөш
чөлдө чүгүр. Ушүк класстың
программаны шипгээдип ал-
баан өөрөнүккөш дөртүк
класстың программаны шип-
гээдип алыры болдунмас бол-
байн канчаар. Ол шыкаш оок
дараазында класстарга база-
ла мындыг. Ботра хуу сүрер
чоруктуң сомазы-даа түрбас
болза эки.

Эгезинде өөрөнүккөш-
ливистиң 60—70 хуузу дөртүк
класске шилкип болгай-ла.
Ынчалза-даа шилкип берген
өөрөнүккөш-ливистиң азулуп бу-
зурелдиг билилгил кичилер
болур. Ам бо чылын ыңчаар
эгелеп алыр болзувусса, оон
соонда чылдарда байдол көр-
үлүдүр экижир ужурул. Чүгө
дизе, ада-ме болгаш башкы-
лар харысгалгыш улам күш-
тедилерге, өөрөнүккөш-даа он
медереп билгел. Ботра чам-
дык улус чартыкчы-чөгө-
дикчи Шаталов, Ийи дэсш
чикикти башкыларның дүр-
жулганын чугалал, өөрөнүккөш
бүрүзүңе бижик билгил берип
болур турда, мындыг дүжүп
берикшениң херээ чүл дэсш
хөмөнөр илердип магач-
чок, бис мындыг «бедик» со-
руулаш тургузгаш салып
турдувус, оон чүгө бурнаш-
кымаан эске чүгө көрдөкчөс,
чүгө когаралга чеккен бис.
Чартыкчы башкылар бары
кончуг эки-дир, ыңчалза-даа
миллион-миллион бедүң
башкылар бар болгай. Олар
шүптү доран чартыкчылар

дег амылдай бээр дээрзинге
бүзүрээр берге. Көдизин ба-
рып, башкы бүрүзү ыңчаар
ажылдаар алар дээрзинге
чигизинг түрбас.
Мэзэ саналымга «Чүгө
ылап-ла 3-кү класстан эгелээр
ужурул чүгөл, оон эрте эге-
лээр» деп айтырып-биле уду-
рланып болур. 3-кү класска
чедир өөрөнүккөш чамгыс
башкы башкылар болгай.
Оок биче класстарга багай
өөрдөп алган өөрөнүккөш
үшүк класска келгеш, дөмө-
ле кычырылып чыдып көөр
ужурул.
Дөртүк класска чүгө шы-
даар өөрөнүккөш өөрөнүккөш
Өөрөнүккөш-ливисти, ботта-
гышты моон соңгаар шың-
гырдымын база совет школа-
ның ат-алдарын буржартпа-
лы. Бо дээрге кылып болур
чүлгүлү чикжик-хевирди-дир.
Оон-даа экижидип ол болгай.
Бистик школавыстың мате-
матика методиктиң шынары-
нык башкылары мэзэ. Бо
саналымны дөткөз болгаш бо
чылын ханалданы ыңчаар чо-
руулар деп бодол турар.
У санал чогуу 4 чылдыг эге
школа апарган таварында
чугаа 4-тен 5 класске шилкип-
ле дугайында алар дээрзин
номчукту эскерди ымаан. Бир
эвес бо саналды боттандыр
болзувусса, эге класс башкы-
ларының харысгалгыш аажок
улгадыр дээрзи билдирген.